

Niech P będzie polem figury ograniczonej przez krzywą $\mathcal{C}$. Stosując wzór (3) do parametryzacji krzywych $\mathcal{C}$ i $\mathcal{O}$, otrzymujemy:

$$P = \int_0^L x_c(t)y_c'(t) dt = \int_0^L x_o(t)y_c'(t) dt,$$

$$\pi r^2 = - \int_0^L y_o(t)x_o'(t) dt = - \int_0^L y_o(t)x_c'(t) dt.$$

Dodajmy powyższe równości stronami:

$$(4) \quad P + \pi r^2 = \int_0^L (x_o(t)y_c'(t) - y_o(t)x_c'(t)) dt.$$

Funkcja podcałkowa jest iloczynem skalarnym wektora $v_o^*(t) = (-y_o(t), x_o(t))$ i wektora prędkości $v_c(t)$. Mamy $|v_o^*(t)| = r$, gdyż $(x_o(t), y_o(t)) \in \mathcal{O}$ oraz $|v_c(t)| = 1$. Iloczyn skalarny dwóch wektorów nie przekracza iloczynu ich długości, więc

$$P + \pi r^2 \leq \int_0^L r dt = Lr.$$

Teraz wystarczy zastosować nierówność między średnią arytmetyczną i geometryczną:

$$(5) \quad \sqrt{P \cdot \pi r^2} \leq \frac{P + \pi r^2}{2} \leq \frac{Lr}{2}.$$

Nierówność $\sqrt{P \cdot \pi r^2} \leq \frac{Lr}{2}$ trzeba podzielić obustronnie przez $\frac{r}{2}$ i podnieść do kwadratu, by otrzymać nierówność (1).

Równość tylko dla koła

Pozostaje wykazać, że jeśli $L^2 = 4\pi P$, to krzywa $\mathcal{C}$ jest okręgiem. W tym celu prześledzimy te miejsca dowodu nierówności (1), w których szacowaliśmy – w każdej z nierówności w (5) musi być równość.

W pierwszej nierówności równość zachodzi tylko, gdy $P = \pi r^2$, i wówczas $L = \sqrt{4\pi P} = \sqrt{4\pi^2 r^2} = 2\pi r$. W drugiej korzystaliśmy z szacowania iloczynu skalarnego niezerowych wektorów. Jest równy iloczynowi ich długości tylko, gdy kąt między nimi jest zerowy – czyli jeden z wektorów jest równy drugiemu pomnożonemu przez pewną liczbę dodatnią. Biorąc pod uwagę długości tych wektorów, mamy $v_o^*(t) = r v_c(t)$, czyli w szczególności

$$(6) \quad x_c(t) = x_o(t) = r y_c'(t).$$

Nierówności (1) można dowieść alternatywnie, rozważając okrąg Ω o środku w punkcie $(0, 0)$ i promieniu s oraz taką parametryzację dodatnią $\Omega(t)$, że odcinek $\mathcal{C}(t)\Omega(t)$ jest dla każdego t równoległy do osi OX . Analizując miejsca szacowania w tym alternatywnym dowodzie (wszystko przebiega tak samo, jak to zostało opisane w akapicie wyżej), dochodzimy do wniosku, że $P = \pi s^2$, więc $s = r$. Z równości w szacowaniu iloczynu skalarnego otrzymamy

$$(7) \quad y_c(t) = s \dot{x}_c(t) = r \dot{x}_c(t).$$

Równości (6) i (7) dają

$$\sqrt{x_c(t)^2 + y_c(t)^2} = r \sqrt{y_c'(t)^2 + \dot{x}_c(t)^2} = r |v_c(t)| = r,$$

więc $\mathcal{C}$ jest okręgiem o środku $(0, 0)$ i promieniu r .

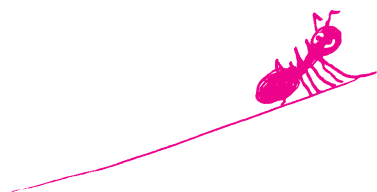
O pewnych hipotezach teorii liczb

Witold BEDNAREK*

Rozpocznijmy od następującego zadania: udowodnić, że dla dowolnej liczby naturalnej m liczba $m^2 + 3m + 2$ jest złożona. Nie jest to wymagający problem; rozwiązanie polega na zauważeniu, że badaną liczbę można przedstawić jako $(m + 1)(m + 2)$ i oba czynniki są zawsze liczbami całkowitymi, większymi niż 1. A co, jeśli zamiast tego spytamy o liczby postaci $m^2 + m + 2$? Tutaj poprzednia sztuczka już nie zadziała; wielomianu $w(x) = x^2 + x + 2$ nie jesteśmy w stanie przedstawić jako iloczynu dwóch wielomianów o współczynnikach całkowitych, różnych od wielomianu tożsamościowo równego 1. Takie wielomiany (o współczynnikach całkowitych) nazywamy *niezrozkładalnymi*. Jeśli jednak przyjrzymy się wartościom $w(m)$ dla $m = 1, 2, \dots$, zaobserwujemy, że wszystkie są parzyste i większe od 2, zatem złożone. Nietrudno uzasadnić, dlaczego tak jest dla dowolnej liczby naturalnej m : nierówność $w(m) > 2$ jest oczywista, a parzystość $w(m)$ wynika z faktu, że $w(m) = m(m + 1) + 2$ i któraś z liczb m lub $m + 1$ jest parzysta.

Czy teza naszego zadania może być prawdziwa, jeśli żaden z przedstawionych dwóch argumentów nie ma zastosowania? W 1857 roku Wiktor Buniakowski sformułował hipotezę, że nie. Niech f będzie wielomianem niezrozkładalnym o współczynnikach całkowitych i dodatnim współczynnikiem przy najwyższej potędze. Ponadto niech wielomian f ma stopień co najmniej 2 oraz nie istnieje taka liczba naturalna $n > 1$, która dzieli wartości $f(k)$ dla każdego naturalnego k . Wtedy, wedle hipotezy Buniakowskiego, istnieje nieskończenie wiele takich liczb naturalnych m , że liczba $f(m)$ jest pierwsza.

* Nauczyciel, I Liceum im. Mikołaja Kopernika w Łodzi

Przykład 1. Niech $f(x) = x^2 + 1$. Wielomian ten spełnia założenia hipotezy Buniakowskiego, z której wynikałoby, że istnieje nieskończenie wiele liczb pierwszych postaci $m^2 + 1$. Na przykład liczby:

$$\begin{array}{lll} 1^2 + 1 = 2, & 4^2 + 1 = 17, & 10^2 + 1 = 101 \\ 2^2 + 1 = 5, & 6^2 + 1 = 37, & \end{array}$$

są liczbami pierwszymi.

W 1978 roku Henryk Iwaniec (uczeń Andrzeja Schinzla) udowodnił coś bliskiego hipotezie Buniakowskiego w przypadku z przykładu 1: uzasadnił, że istnieje nieskończenie wiele takich liczb naturalnych m , dla których liczba $m^2 + 1$ jest liczbą pierwszą lub iloczynem dwóch liczb pierwszych.

Przykład 2. Niech $f(x) = x^2 + x + 41$. Wielomian ten spełnia założenia hipotezy Buniakowskiego, z której wynikałoby, że istnieje nieskończenie wiele liczb pierwszych postaci $m^2 + m + 41$. Wspomnijmy, że wielomian ten był rozważany przez Leonharda Eulera, który zauważył, że liczby $f(0), f(1), \dots, f(39)$ są pierwsze.

Jak już wcześniej zauważyliśmy, dla dowolnej liczby naturalnej m któraś z liczb m oraz $m + 1$ jest parzysta (więc, poza $m = 1, 2$, złożona). Nie ma jednak widocznego powodu, dla którego nie mogłoby istnieć nieskończenie wiele par liczb pierwszych postaci m i $m + 2$. Takie liczby pierwsze nazywamy *bliźniaczymi*, przykładami są:

$$\begin{array}{lll} 3 \text{ i } 5, & 11 \text{ i } 13, & 29 \text{ i } 31, \\ 5 \text{ i } 7, & 17 \text{ i } 19, & 41 \text{ i } 43; \end{array}$$

hipoteza liczb bliźniaczych stwierdza, że takich par jest nieskończenie wiele. W 1904 roku Leonard E. Dickson sformułował istotne uogólnienie tej hipotezy: Niech $s \geq 1$ będzie dowolnie ustaloną liczbą naturalną oraz $f_i(x) = a_i x + b_i$ dla $i = 1, \dots, s$, gdzie liczby $a_1, \dots, a_s > 0$ oraz $b_1, \dots, b_s$ są całkowite. Załóżmy ponadto, że nie istnieje taka liczba pierwsza $p > 1$, która dzieli iloczyn $f_1(k) \cdot \dots \cdot f_s(k)$ dla każdego naturalnego k . Wtedy istnieje nieskończenie wiele takich liczb naturalnych m , że każda z liczb $f_1(m), \dots, f_s(m)$ jest pierwsza.

Przykład 3. $s = 2$, $f_1(x) = x$, $f_2(x) = x + 2$. Wówczas dostajemy hipotezę o liczbach bliźniaczych.

Przykład 4. $s = 2$, $f_1(x) = x$, $f_2(x) = 2x + 1$. W tym przypadku prawdziwość hipotezy Dicksona oznaczałoby, że istnieje nieskończenie wiele liczb pierwszych postaci $2m + 1$, gdzie m jest liczbą pierwszą. Takie liczby nazywamy liczbami Sophie Germain, przykładami są:

$$\begin{array}{ll} 5 = 2 \cdot 2 + 1, & 11 = 2 \cdot 5 + 1, \\ 7 = 2 \cdot 3 + 1, & 23 = 2 \cdot 11 + 1. \end{array}$$

Skoro mamy liczby pierwsze bliźniacze, to nasuwa się pytanie o liczby pierwsze *trojacze*. W pierwszym odruchu można by pomyśleć, że są to trójki liczb pierwszych postaci m , $m + 2$ i $m + 4$. Poza przypadkiem $m = 3$ takich trójek jednak nie ma, co można wywnioskować z faktu, że liczby m , $m + 2$ i $m + 4$ dają różne reszty z dzielenia przez 3. Może w takim

razie poszukać trójek liczb pierwszych postaci m , $m + 3$ i $m + 6$? To też zły pomysł, ze względu na różną parzystość liczb m i $m + 3$. Po chwili namysłu dochodzimy do wniosku, że najbliższej idei *pierwszych trojaczków* byłyby trójki m , $m + 2$ i $m + 6$, na przykład:

$$\begin{array}{lll} (5, 7, 11), & (17, 19, 23), & \\ (11, 13, 17), & (41, 43, 47), & (101, 103, 107), \end{array}$$

lub m , $m + 4$ i $m + 6$, na przykład:

$$\begin{array}{lll} (7, 11, 13), & (37, 41, 43), & (97, 101, 103). \\ (13, 17, 19), & (67, 71, 73), & \end{array}$$

Hipoteza Dicksona pociągałaby za sobą istnienie nieskończenie wielu trojaczków obu typów.

Rozważmy teraz dowolną liczbę naturalną $r > 0$. Zastanówmy się, jak długi może być ciąg arytmetyczny o różnicy r , złożony z samych liczb pierwszych. Przypadek $r = 2$ już rozważyliśmy – trójka $(3, 5, 7)$ to jedyny ciąg arytmetyczny liczb pierwszych o różnicy 2 i długości 3 (w szczególności, nie ma dłuższego takiego ciągu). Załóżmy zatem, że $r \geq 3$. Niech $p_1, p_2, \dots, p_n$ będzie najdłuższym takim ciągiem i niech q będzie najmniejszą liczbą pierwszą, która nie dzieli r . Przypuśćmy, że $n \geq q$. Ponieważ q jest liczbą pierwszą i $q \nmid r$, to liczby $p_1, \dots, p_q$ dają różne reszty z dzielenia przez q ; skoro liczb tych jest co najmniej q , występuje wśród nich liczba p_i podzielna przez q , a że są to liczby pierwsze, musi być $p_i = q$. Ponadto różnica między kolejnymi dwoma jest równa r (czyli, dla $r \geq 3$, więcej niż q), a zatem $i = 1$. Wynika stąd również, że w takim wypadku $n = q$ (gdyby $n > q$, to $p_{q+1} = q(1 + r)$ byłoby liczbą złożoną). Z drugiej strony, z prawdziwości hipotezy Dicksona wynikałoby, że istnieje nieskończenie wiele ciągów arytmetycznych liczb pierwszych o różnicy r długości $q - 1$.

Przykład 5. Weźmy $r = 6$. Mamy tu $q = 5$, zatem $n \leq 5$. Jeśli $n = 5$, musi być $p_1 = 5$. Sprawdzamy, że ciąg arytmetyczny $(5, 11, 17, 23, 29)$ o różnicy 6 składa się z samych liczb pierwszych. Niech teraz $r = 36$. Ponownie $q = 5$, więc sprawdzamy ciąg $(5, 41, 77, 113, 149)$, ale liczba 77 jest złożona. Wobec tego musi być $n < 5$. Zgodnie z hipotezą Dicksona czterowrazowych ciągów arytmetycznych liczb pierwszych o różnicy $r = 36$ jest nieskończenie wiele. Takim jest na przykład ciąg $(31, 67, 103, 139)$.

Artykuł zakończymy przedstawieniem *hipotezy Schinzla*, która jest uogólnieniem jednocześnie hipotezy Buniakowskiego i hipotezy Dicksona. Hipoteza Schinzla orzeka, że hipoteza Dicksona jest prawdziwa również, gdy zamiast funkcji liniowych weźmiemy dowolne wielomiany nierozkładalne (przy założeniu o braku „trywialnych podzielności”, wynikających z prostych kongruencji, podobnie jak w hipotezie Buniakowskiego).

Przykład 6. $s = 2$, $f_1(x) = x$, $f_2(x) = x^2 + x + 1$.

Na przykład liczby

$$\begin{array}{ll} 2^2 + 2 + 1 = 7, & 5^2 + 5 + 1 = 31, \\ 3^3 + 3 + 1 = 13, & 17^2 + 17 + 1 = 307 \end{array}$$

są liczbami pierwszymi.